ՀՏԴ 37.018.1:316.642.2 Հոգեբանություն

ԶԱՆԳՎԱԾԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԵՌԱՀԱՍՆԵՐԻ ԴԵՎԻԱՆՏ ՎԱՐՔԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ

Եվգենյա ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Բանալի բառեր- *մեդիադաշտ, ագրեսիա, բռնություն, դևիանտ վարք, անոմիա, դեռահասների իդենտիֆիկացիա, բացասական իդենտիֆիկացիա, ինքնություն, սոցիալական նորմ:*

Ключевые слова *медиаполе, агрессия, насилие, девиантное поведение, аномиа, идентификация подростков, негативная идентификация, самость, социальная норма.*

Key words: *media field, aggression, force, deviant behaviour, anomie, identification of teenagers, negative identification, identification, social norm.*

Е. Саркисян

ОТРИЦАТЕЛЬНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ КАК ПРЕДУСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

В данной статье рассматривается телевидение как главный фактор (предпосылка) отклонения в процессе формирования поведения подростка. Рассматривая психологическое отождествление как психологический осевой (центральный) механизм в формировании убеждений и поведения подростка, считаем важным источником роль теле- и медиаполя,что имеет непосредственную связь с приспособлением (адаптацией) подростков и формированием правильных ценностей. Было предложенное в социальных сетях и медиаполе уделять большое внимание правильным социальным нормам и публикациям, которые связанны с национальной самостью, что и будет способствовать формированию правильного поведения подростков.

Ye. Sargsyan

THE NEGATIVE EFFECT OF MASS MEDIA AS PRECONDITION OF THE FORMATION OF TEENAGE DEVIANT BEHAVIOR

In this article television is presented as an important source for the formation of teenage inordinate behaviour. Considering the psychological identification as main psychological mechanism of teenage principle and behaviour formation, we underlined the role of the source of its declination such as television and media which is directly connected with the formation of teenage exact system of values and adaptation. Here we offered to give more place to the correct social norms and publications concerning national identifications in social websites and media in general which will support the formation of teenage proper behaviour.

Սույն հոդվածում հեռուստատեսությունը դիտարկվել է որպես դեռահասների շեղվող վարքի ձևավորման կարևոր նախապայման: Հոգեբանական նույնացումը դիտելով դեռահասի համոզմունքների ու վարքի ձևավորման առանցքային հոգեբանական մեխանիզմ՝ կարևորել ենք նրա սնուցման աղբյուրի՝ հեռուստա և մեդիադաշտի դերը, ինչը ուղիղ կապ ունի դեռահասների հարմարվածության և ճիշտ արժեքային համակարգի ձևավորման հետ: Առաջարկվել է սոցիալական կայքերում և առհասարակ մեդիադաշտում մեծ տեղ տալ սոցիալական ճիշտ նորմերի քարոզչությունը ու ազգային ինքնությանն առնչվող հրապարակումներին, որոնք կնպաստի դեռահասների ճիշտ վարքագծի ձևավորմանը:

Վերջերս աճել է այն դեռահասների թիվը, որոնց համար գերագույն նպատակ է կյանքի ցանկացած գնով և ցանկացած միջոցներով նյութական հաջողության հասնելը: Աշխատանքն ու ուսումնական գործընթացը այլևս կորցրել են իրենց արժեքը և սկսել են կրել պրագմատիկ բնույթ. այն է՝ ստանալ շատ բարիք, սակայն քիչ աշխատել ու քիչ սովորել: Դեռահասաների այսպիսի դիրքորոշումը գնալով ավելի ակնառու է դառնում, ինչը հանգեցնում է դևիանտ վարքի:

Չնայած մասնագետները հակված են դեռահասի սոցիալ-հոգեբանական փոփոխությունների ընդգծված երանգը վերագրելու նրա սեռային զարգացման ֆոնին, այնուհանդերձ նրա հոգեկան անհարմարության վիճակները, որոնք դրսևորվում են բացասական հուզական հակազդումների ձևով, պետք է փնտրել տարիքային առանձնահատկությունների մեջ: «Դեռահասների

ապահարմարվողականության հիմնական գործոններից են նրանց տարիքային առանձնահատկությունները: Կրտսեր դեռահասների պարագայում դրանք պայմանավորված են նրանց համար կարևոր մարդկանց հետ շփման կորստով՝ տարրական դասարանների ուսուցիչներ, հասակակիցներ և այլն: Այս անհանգստությունները կարող են ավելի ուժեղանալ, երբ բացակայում է ծնողների փոխհասկացվածությունը:

Ապահարմարվողականության հավանականությունը մեծանում է, երբ դեռահասը կորուստները փոխհատուցում է «հակասոցիալական (ասոցիալ) ոլորտի օգնությամբ»[1]:

Դեռահասների դժվար, իսկ հաճախ նաև դևիանտ վարքագիծը միջանձնային շփման խնդիր է դառնում ծնողների, մանկավարժների և իրենց իսկ հասակակիցների համար: Այստեղ շատ կարևոր է հոգեբանական նույնացման հստակեցման հարցը, որը շատ կարևոր է հենց այս տարիքում: Իսկ որո՞նք են այսօր դեռահասի հոգեբանական նույնացման օբյեկտները, որոնցից կարող է սնվել նրա ինքնությունը և որից ածանցվում է նրա ճիշտ հոգեբանական նույնացումը:

Հեռուստատեսությունը և առհասարակ մեդիադաշտն այսօր ավելի շատ բացասական հոգեբանական ինքնանույնացման դաշտ են հատկապես դեռահասների համար, որոնց մոտ առանձնապես ակնառու է ինքնության ու սեփական պատկանելության հաստատման ներքին ծարավը: Այսօր ակտիվորեն քարոզվող սեռական, կրոնական և հոգեբանական շեղումները սոցիալական ցանցերում ավելի հաճախ վտանգավոր չափանիշ դիտվող և հատկապես բռնություն ենթադրող տեսանյութերն ու գովազդող համակարգչային խաղերը, ցավոք, դարձել են դեռահասի դևիանտ վարքի ձևավորման նախապայման: Իսկ որոշ սուբկուլտուրաներ /ենթամշակույթ/ ուղղակիորեն քարոզում են կյանքի այնպիսի ոճ, որը չի համապատասխանում սոցիումի սահմանած նորմերին:

Հեռուստատեսության և ռադիոյի ի հայտ գալու հետ աշխարհում շատ բան է փոխվել: Շատ բան է փոխվել հատկապես համացանցի և սոցիալական ցանցերի ի հայտ գալով: Լրատվությունը, հատկապես համացանցային տեղեկատվական հոսքերն այսօր փոքրամասնության առավելությունից վերածվել են հասարակության լայն շերտերի վրա ներազդելու կարևոր միջոցի: Տեսաբանների կարծիքով համացանցային տեղեկատվությունն ու հեռուստատեսությունը ահռելի ազդեցություն են ունենում հասարակության ներկայիս վիճակի, արդարության ու բարոյականության մակարդակի մասին պատկերացումների, բարոյականության ու արդարության ձևավորման վրա և այլն: Այսինքն, հենց հեռուստատեսությամբ առաջին հերթին ունենք մեր գիտակցությունը, վարքը, ոճը ձևավորող լրատվամիջոց, ինչը նաև վարքային կանխատեսելիության մոդել է:

«Թերթեր, ամսագրեր ու գրքեր դեռահաս իրավախախտները գործնականում չեն ընթերցում, չնայած դրանց ազդեցությունը մեծ չէ, բայց հեռուստատեսություն և տեսանյութեր դեռահասները նայում են կանոնավոր կերպով»[2],- գրում ուսումնասիրողներից մեկը: Յուրաքանչյուր օր հեռուստացույցն աշխատում է օրը յոթ ժամ, իսկ երեկոյան ծրագրերը բովանդակում են երկուսից երեք բռնության ծրագրեր (ֆիզիկական հարկադրման գործողություն, սպանություն, բռնաբարություն և այլն): Դպրոցն ավարտելու պահին դեռահասն արդեն հասցրած է լինում դիտել մոտավորապես 8000 ֆիլմ սպանության մասին, 100 000-ը այլ կարգի բռնությունների մասին, ինչի արդյունքում նրա մոտ ուժեղանում են ագրեսիվ հակումները, բարձրանում է բռնության զգայության շեմը, սկսում են ձևավորվել ոչ ադեկվատ հայացքներ: Թե ինչ ազդեցություն ունի հեռուստատեսությունը հանցագործությունների ընդհանուր աճի վրա, ուսումնասիրողները բացահայտել են կոռելացիոն և էքսպերիմենտալ մեթոդների միջոցով (Ու. Բելսոն, Ռ. Խյուսման, Ա. Բանդուրա, Ռ. Դժին, Յու Կուրդինովա, Վ. Մատվեեվա, Ա. Գ. Դանիլովա և ուրիշներ) և եկել այն եզրահանգման, որ ինչքան շատ են հեռուստահաղորդումների բռնության տեսարանները, այնքան ավելի վառ է արտահայտված

[1] Մաթևոսյան Է., Կրթական համակարգի բարեփոխումները և դեռահասի սոցիալ-հոգեբանական հարմարվողականությունը, 2009-2_218pdf-Adobe Reader

[2] http/:www.mywrrd.ru Психологи я под ред. А. А. Крылова, М., Проспект, 2000. С., 429

փոքրիկ կամ դեռահաս հեռուստադիտողի ագրեսիան: Հեռուստատեսությունը շարունակում է մոդելավորել ոչ իրական աշխարհը, ինչը ավելի հաճախ հանգեցնում է անոմիայի՝ արժեքային կողմնորոշումների կորստի: Սա, այսպես կոչված կոնֆլիկտային արժեքների տեսությունն է, որի ազդեցությունը դեռահասին իրական շփոթմունքի մեջ է դնում: Այսպես, ֆիլմը կամ փաստագրական տեսանյութը քարոզում է բարձր բարոյական արժեքներ, սակայն իրական հաջողության է հասնում այն մարդը, ով շրջանցում է ամենատարրական սոցիալական նորմը: Չկան իրական պատժվողներ, և պատիժն այլևս չի ընկալվում վատ կամ հանցավոր արարքի վերջնական արդյունք: Մինչդեռ մարդու վարքը կարգավորվում է նրա ներքին համոզմունքներով ու հասարակության առաջադրած նորմերով ու կանոններով: Այսպես, մեծահասակ մարդը սիրալիր ողջունում է հարևանին, տրանսպորտում չի ծխում, որովհետև նրա մոտ արդեն իսկ մշակված են վարքի ու համոզմուքների որոշակի կանոններ: Իսկ դեռահասը խախտում է այս կամ այն սոցիալական նորմը, ոևովհետև այն չի յուրացրել ու ներքնայնացրել: Պետք է նկատել, սակայն, որ դեռահասները հաճախ գիտակցաբար և նպատակաուղղված ձևով են խախտում վարքի հասարակական կանոնները: Օրինակ, ծխելու կամ դասաժամերը լքելու քայլերը, որոնց մասին նա պարզ պատկերացում ունի, սակայն կատարում է առանց երկար վարանելու: Խոսքն այստեղ արդեն իսկ դևիանտ վարքի մասին է: Մինչդեռ բավական է դաստիարակող մարմինները ունենան համակարգված ու նպատակասլաց գործունեություն, դեռահասների մոտ ոչ միայն կարող է կանխվել դևիացիայի գործընթացը, այլ և պարզապես չձևավորվել: «Որոշ իրադրություններում դեռահասին պետք է երկարատև արհեստավարժ ուղղում և հոգեթերապիա»[1]: Սրանք այն դեպքերն են, որոնց վերաբերում են ալկահոլամոլության ու ծխախոտից կամ թմրանյութերից կախվածության ձևավորման վտանգը, սուիցիդալ փորձը, դեռահասի՝ հասարակության նորմերին հարմարվելու անընդունակությունը և այլն:

Դևիանտ վարքի պատճառը պետք է փնտրել վատ ազդեցությունների մեջ, որում էական դերակատարություն կարող են ունենալ դեռահասին շրջապատող հեղինակությունները, որոնց հետ շփումը կարող է տեղի ունենալ սոցիալական առողջ կապերի զարգացման և հոգեբանական նույնացման ճիշտ միջավայրի ձևավորման շնորհիվ: Այստեղ մեծ նշանակություն ունի նաև դեռահասի ռեֆերենտային խումբը, որի անդամները կարող են ազդել դեռահասների գործունեության վրա:

Կանադացի հոգեբան Ջեյմս Մարշան 1966 թվականին առանձնացրել է նույնականացման զարգացման էտապներ՝ չափելով երիտասարդների /պատանիների/ մասնագիտական, կրոնական և քաղաքական ինքնորոշման աստիճանը:

1. Անորոշ նույնականացում, որը բնորոշվում է նրանով, որ անհատը դեռևս չունի հստակ համոզմունք, մասնագիտություն չի ընտրել և չի առնչվել նույնականացման ճգնաժամին:
2. Վաղաժամ իդենտիֆիկացիա- Սա այն է, երբ անհատն ընդգրկվել է համապատասխան հարաբերությունների համակարգ, բայց դա արել է ոչ թե ինքնուրույն՝ ապրած ճգնաժամի ու փորձությունների արդյունքում, այլ ուրիշ մարդկանց կարծիքների հիման վրա և նրանց օրինակին կամ հեղինակությանը հետևելով:
3. «Մարատորիայի» փուլը բնորոշվում է նրանով, որ անհատը, գտնվելով ինքնորոշման նորմատիվ ճգնաժամի գործընթացում,՝ զարգացման բազմաթիվ տարբերակներից ընտրում է այն, որը համարում է իրենը:
4. Հասուն նույնականացում- Ճգնաժամն ավարտված է, և անհատն ինքնաորոնման գործընթացից անցում է կատարել դեպի գործնական ինքնահիրականացում[2]:

Եթե դեռահասը չի կարողանում լուծել նույնականացման խնդիրը, ապա նրա մեջ երևան է գալիս ոչ ադեկվատ նույնականություն, որն արտացոլում է գտնում այնպիսի որակներում, ինչպիսիք են հոգեբանական մոտիկությունից հեռանալը, գոյություն ունեցող միջանձնային

[1] https//www.video-psiholog.ru./deti i podrostki/problemy-v povedenii/ deviantnoe povedenie podrostkov
[2] Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия: /сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов.- 5-е изд. Испр.- М.: Изд. Центр <<Академия>>, 2005, с 529-530.

հարաբերությունների ամուր կապերի քանդումը, կյանքի պլաններ կազմելու անընդունակությունը, ստեղծագործական և արդյունավետ մտածողության խախտումը, հոգեբանական ուժերի քայքայումը, նեգատիվ նույնականության ձևավորումը: Շեղվող վարքագիծ ունեցող դեռահասները սկսում են հեռանալ կամ խուսափել ակտիվ հասարակական կյանքից, խուսափում են իրենց պարտականություններից ու պատասխանատվությունից, համացանցային կախվածության մեջ են ընկնում, ծխում և ալկոհոլ են օգտագործում, փախչում են դասերից կամ տնից՝ փորձելով այդ կերպ ինքնահաստատվել: Բանականության ցածր մակարդակը կամ ներընտանեկան կոնֆլիկտները չէ, որ կարող են դևիանտ վարքի միջուկ դառնալ: Շատ կարևոր է ուսուցման նկատմամբ դրական դիրքորոշման ձևավորման անհրաժեշտությունը և վաղ հակասոցիալական վարքի ձևերի շտկումը:

Հարց է առաջանում, որքանո՞վ ենք մենք կարողանում նպաստել դեռահասի հասուն ու ճիշտ նույնականացմանը և ինչպես կարող ենք կանխել մեդիա և հեռուստատեսային բացասական ներգործությունը, ինչը նպաստավոր է դևիանտ վարքի առաջացման համար:

Այսօր, հատկապես քառօրյա պատերազմից հետո, կարելի է անվիճելիորեն պնդել, որ Արցախը դադարել է փակ տեղեկատվական հասարակություն հանդիսանալուց, չնայած անժխտելի է այն իրողությունը, համաձայն որի արցախյան լրատվադաշտը կարիք ունի մշակութային-տեղեկատվական նոր ռազմավարության մշակման, որը կօգնի ոչ միայն հիմնախնդրին առնչվող ճիշտ ռազմավարության մշակմանը, այլև կնպաստի երիտասարդ, հատկապես դեռահաս ընթերցողի ու հեռուստադիտողի արժեհամակարգի ձևավորմանը:

Անհրաժեշտ է համացանցում, մասնավորապես դպրոցական կայքէջերում, օրինակ www.dasaran.am, ուժեղացնել ազգային (հայկական)-պետական արժեքների քարոզչությունը, հայրենասիրական և ազգային մշակութային դիմագծի պահպանման մասին նյութերի մշտական ու բարձրակարգ մատուցումը դիտել որպես տեղեկատվական առաջնահերթություն:

Արցախյան մեդիադաշտում այսօր այս կամ այն չափով արտացոլված է մշակութային ինքնությունը, ինչը կարելի է բացատրել ինքնության ժամանակակից հետազոտողներից Ի. Գ. Մալիգինայի տեսակետով[1]. այս երևույթի ծագումնաբանությունը բացատրվում է ինքնության իմաստավորման և կենսագործունեության այն չորս հիմնական ենթատեքստերի շրջանակներում, ինչպիսիք են ինքնության՝ որպես կեցության, գիտակցության իմացական–հոգեբանական չափման, սիմվոլիկ փոխազդեցության գործընթացում ձևավորվող սոցիալական չափումների, ես- հայեցակարգի դիտարկումը:

Մեդիադաշտում ինքնության պահանջմունքի ու պատմական հիշողության կենդանացումը նշանակությունը կնպաստեն դեռահասների ազգային ինքնագիտակցության ձևավորմանն ու ամրապնդմանը: Բնավ պատահական չէ, որ ինքնությանն առնչվող հրապարակումների ծանրակշիռ մասը վերաբերում է արցախյան ազգագրությանն ու բանահյուսությանը, պատմական հուշարձաններին ու մշակութային այն արժեքներին, որոնք նպաստում են ընթերցողի հոգեբանական ճիշտ հարմարվածությանը, ազգային ճիշտ արժեհամակարգի ձևավորմանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия: /сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов.- 5-е изд. Испр.- М.: Изд. Центр <<Академия>>, 2005, с. 529-530.
2. Змановская Е. В., Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения), Учебное пособие для студ. Высш. Учебной заведении. М., Издательский центр, “Академия”, 2004.
3. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н., Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. — М.: ТЦ «Сфера», 2001. - 464 с.

[1] **Малыгина И. В.,** Этнокультурная идентичность: Онтология, морфология, динамика:Автореферат диссертации д-ра философ. наук,Москва, 2005, стр. 41.

4. Майсан Н. В., Матрица цоциальных девиации: классификации типов и видов девиантного поведения, 2010- N4, с. 78-86.
5. Малыгина И. В., Этнокультурная идентичность:Онтология, морфология, динамика:Автореферат диссертации д-ра философ. наук,Москва, 2005, 305 стр.
6. Мухина В. С., Личность: Мифы и реальность. Альтернативный взгляд. Системный подход. Екатеринбург. ИнтелФлай, 2007, 382 с.
7. Яковенко И.Г. Базовые идентичности и социокультурные основания их трансформации: факторы, тренды, сценарии // Мир Психологии. – 2004. – № 3 (38). – С. 28–37.
8. Яковец Ю. В., Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю.В. Яковец. – 2-е изд. – М.: Экономика, 2001. – 346 с.
9. https//www.video-psiholog.ru./deti_ i_ podrostki/problemy_v. povedenii/ deviantnoe_ povedenie_ podrostkov.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.
Եվգենյա Սարգսյան, Արցախի պետական համալսարանի մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնի դոցենտի պաշտոնակատար
e-mail:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել հ.գ.թ., Վ.Բ.Յարամիշյանը: